

A Közép-Alföld pusztuló gólyaállománya

A fehér gólya életét a madártan régóta ismeri, egy-egy vidék, vagy az egész ország gólyaállományának vizsgálatával azonban csak az utolsó évtizedekben foglalkozott.

A gólya az emberi települések közvetlen szomszédságában él, így könnyen megfigyelhető, természetes, hogy a madárnépeség-vizsgálatok egyik fő alanyává lett. Sajnos ez a mezőgazdasági kártevők elleni biológiai védekezésben fontos szerepet betöltő madár egész Európában nagymértetű állománycsökkenést mutatott. Érthető tehát, hogy nemcsak tudományos- és természetvédelmi, hanem mezőgazdasági szempontból is igen fontos a gólyaállomány teljes ismerete, továbbá az állományváltozás *okainak* felderítése.

Hazánkban 1958-ban – a nemzetközi gólyaszámlálás alkalmával – részletes állományfelvételt végeztünk. Az adatokat az elmúlt évek alatt feldolgoztuk, majd, hogy az állományváltozásról nem becslésen, hanem számadatokon alapuló képet nyerjünk, 1963-ban, azonos módszerrel megismételtük a gólyaszámlálást. E két részletes felvételzés alapján ismertetem alábbiakban egyik legfontosabb gólyásterületünk, a Közép-Alföld (Szolnok, Pest és Heves megyék) fészkelési viszonyait.

Mindkét alkalommal az eddig használt kétféle módszert – a „hivatalból” való összeírást és az önkéntes megfigyelők ténykedését – egyesítettük:

A Madártani Intézet, dr. Keve András kezdeményezésére, felkérte a Posta Vezérigazgatóságot, hogy támogassa munkánkat. A Posta készséggel sietett segítségünkre, és a kézbesítők minden lakott helyen összeírták a gólyákat. A lakatlan területek gólyáit (1963-ban) az erdőigazgatóságok rendelkezésére, az erdészek jegyezték fel. Egy-egy kiválasztott terület gólyáinak összeszámlálására viszont a Madártani Intézet régi megfigyelő gárdája vállalkozott. Mindenki nyomtatott kérdőív kitöltésével tette meg jelentését. A postások és erdészek csak a fészkek számát, helyét (gyakran a fiókák számát is) közölték, a madarászok sok részletre kiterjedő adatot szolgáltatottak.

Ilyen módszerrel sikerült a valóságot eléggé megközelítő gólyakatasztert felállítani.

A Közép-Alföldről 1958-ban 228, 1963-ban 173 kitöltött kérdőív érkezett vissza.

A fészkek

A fészkek száma 1958

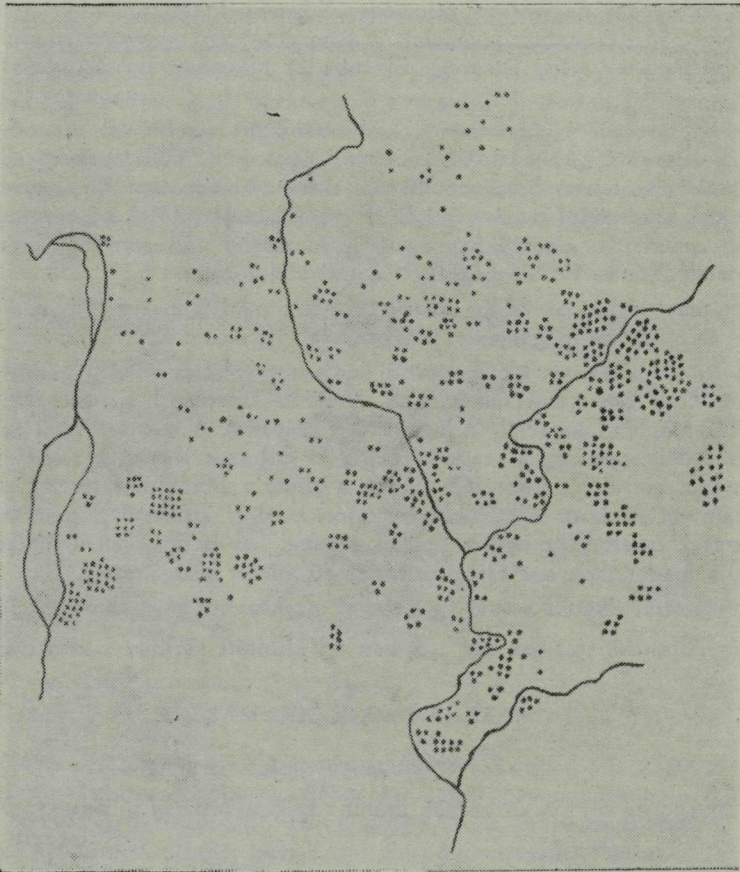
M e g y e	Községek száma	Lakott fészkek	Elhagyott fészkek
Szolnok	95	551	92
Pest	91	312	25
Heves	63	210	31

A fészkek megoszlása a tartó aljzat szerint

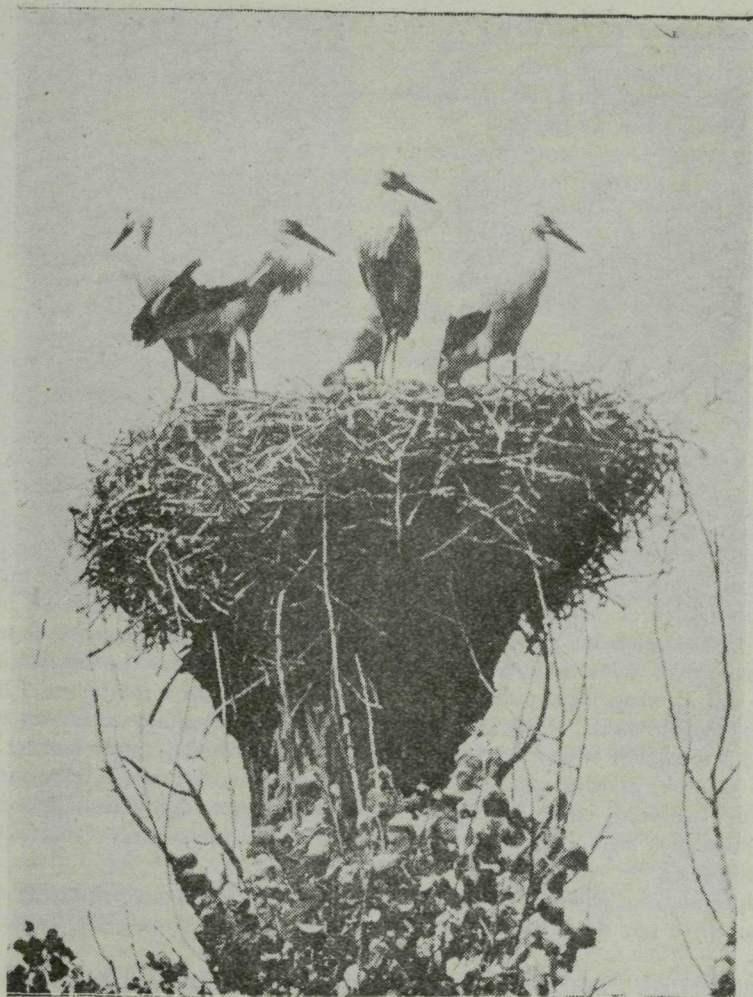
Aljzat	Fán	Épületen	Gyár- kéményen	Tornyos Szalma- tetőn, boglyán	Egyéb helyen	Mesterséges aljzaton
%	23,7	60,8	0,3	0,3	4,7	11,2

A fészkek elhelyezését vizsgálva, megállapítható, hogy a gólya, mint eredetileg erdei madár, fészkepítésénél mindig előnyben részesíti a fát (élőt és kiszáradtat egyaránt), ha az emberi település közelében van. Másodsorban a házak szalmatetejét, vagy a több éven át meghagyott szalmaboglyákat kedveli. Ezek azonban az építkezés és a gazdálkodás korszerűsítésével rohamosan eltűnnek. Fészkepítésre nem marad más, mint a cseréptetős épületek. Ezekre azonban nem tud építkezni, azért a kéményre rakja fészkrét.

A fészkek legtöbbje ma kéményen található. Legalkalmasabbak a régi oldalnyílású kémények. Ezek lebontása, végnyílásúakkal való kicserélése akadályozza a fészkepítést. Legújabbban a kéménynyílás körül alkalmazott vaskorlát (villám elleni védelem) lehetetlenné teszi a gólya megtelepedését. Gólyaállományunk csökkenésének egyik fő oka az alkalmas fészkealapok megfogyatkozása!

1. ábra: A gólya fészkelése a Közép-Alföldön (Minden pont egy gólyapárt jelez)

2. ábra: Gólyacsalád a fészken

A fészkelő helyhez való ragaszkodást számos példa közül csak az alábbiakkal kívánom bizonyítani:

A gólyapár egy ház kéményére kezdte rakni fészket. A ház gazdája meg akarta akadályozni munkájukat: a fészkek-kezdeményt leszórta és a kémény nyílását felfordított, rossz üsttel fedte be, hogy megakadályozza az újbóli fészkrakást. A gólyák az üstöt ledobták, s a fészket mégis felépítették.

Ősszel, a gólyák elvonulása után a fészket a gazda házának utcai részéről udvari oldalára rakta át. A tavasszal visszaérkező gólyapár visszahordta fészket eredeti helyére.

A fészkek korát számos esetben sikerült megállapítani. Köztudomású, hogy az egyszer felépült fészket több egymás után következő gólyanemzedék lakja. A jelentésekből kitűnik, hogy legnagyobb számban az 5–20 éves fészkek vannak. Meglepő az egy emberöltőnél idősebb – 1900–1905-ből való – fészkek viszonylag nagy száma. Száz évnél

idősebb fészkekről a Közép-Alföld területén nincs tudomásunk, de az ország egyéb vidékein nyilvántartunk 3 ilyen öreg fészket. (Hortobágy és Borsod megye.)

A fészkek pusztulását kisebb mértékben okozza a zord időjárás (szélvihar, villámcsapás), nagy számban az ember.

Építkezés miatt gyakran kénytelen az ember a fészket lerombolni; bár megnyugtató, hogy sokan ilyenkor más helyre helyezik át (Abádszalók, Ivád). Szomorú, hogy sok helyről kaptunk jelentést a fészkek szándékos elpusztításáról, amit a gólya kártevésével igyekeznek indokolni. Sok fészek semmisül meg az aljzatát képező fa kivágása miatt.

A gólyaállomány

A gólyapárok számáról, megoszlásáról az alábbi táblázat tájékoztat bennünket.

A költőpárok száma. 1958.

Megye	Költőpár fiókával	Költőpár fióka nélkül	Költőpárok összesen	Sűrűség km ² -ként
Szolnok	551	—	551	9,8
Pest	307	5	312	4,8
Heves	203	7	210	5,7

Legtöbb gólya él Szolnok megye egyes Tisza-menti területein és Heves megyének a hegyek lábánál elterülő részén (vízben gazdagabb vidék), legkevesebb Pest megyében. A legnagyobb gólyatelepülések Tiszaigaz 23 és Tiszaszentimre 14 fészekkel.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a gólya nem kedveli a folyóvizet. Elsősorban pocsolyákat, vizes réteket, a legelők tocsogóit járja. Így megtalálja az emberi településhez (tehát a fészkelési lehetőséghez) közeli nedves tápterületet, amely mellett a száraz területek (szántók) ezernyi szöcskéje, saskája, egere és pocokja is rendelkezésre áll. Jó példa erre Tiszafüred, egyik legnagyobb gólyanépességgel rendelkező községünk: a gólyák a községnek nem a Tisza-menti területén, hanem a folyótól távolabb fekvő mezőkön táplálkoznak.

Új tápterületként jelentkeznek a vízzel borított rizsföldek, amelyek száma az utóbbi évtizedben egyre nő. Ki is használják ezt a lehetőséget a gólyák (Kisújszállás, Tisza-órs).

Az új nemzedék számának alakulását a következő táblázat szemléltethetjük:

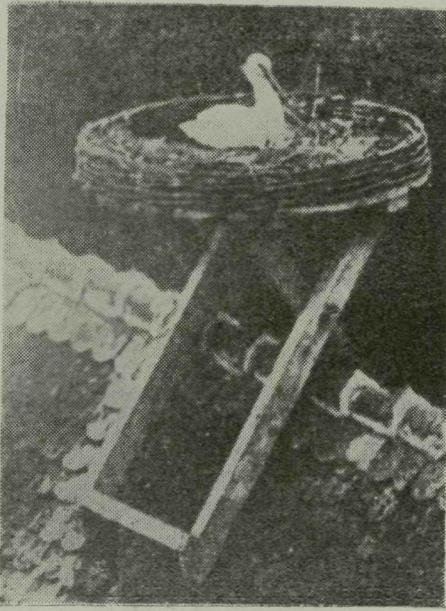
A fiókák száma. 1958.

Megye	Hány fészkekből van adat?	A kikelt fiókák száma	A kirepült fiókák száma	Hány fióka esik egy költőpárra?	A fiatalok feltételezhető összes száma
Pest	35	80	45	1,2	368
Heves	31	68	68	2,5	446
Szolnok	501	1554	1554	3,1	1708

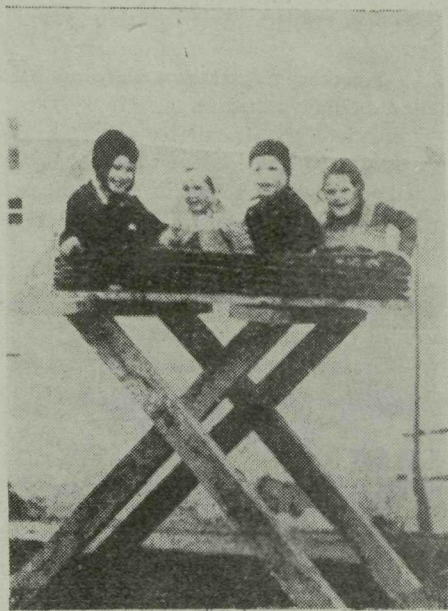
Ha megkíséreljük kiszámítani a Közép-Alföldön élő összes gólyák számát (az 1958. évi adatokat véve alapul), mintegy négy és félezer gólyát kapunk eredményül.

Az állomány alakulását az időjárás is kedvezőtlenül befolyásolta. 1958-ban a hosszán tartó, hideg júniusi esők, és a jégverés pusztították a fiókákat (Ócsa, Gyón, Makád, Adács, Mezőtárkány). 1963-ban a fióknevelés idején fellépett szárazság következtében beállott élelemhiány ölt meg számos kiscigolyát. (Az elgyengült, beteg, elférgesedett fiókát a szülők gyakran kidobják a fészkekből.)

A Közép-Alföldről nem kaptunk értesítést, hogy a kártevő rovarok elleni vegyi-

3. ábra: A fészektartó állvány és mesterséges fészek alkalmazása

4. ábra: A fészektartó állványnak jó erősnek kell lennie

védekezés pusztított volna gólyaínk között, az ország néhány vidékéről azonban jelentettek mérgezés következtében elhullott gólyákat, amelyek szervezetébe a táplálék útján jutott a mérég.

Magasfeszültségű villanyvezeték is elpusztítja a nekirepülő gólyát (Tura).

Az állomány alakulásáról csak akkor tudunk véleményt alkotni, ha az 1963. évi számlálás eredményét összehasonlítjuk az 1958. évi felvétellel. Természetesen itt csak azok a községek jöhetnek számításba, amelyek gólyaállományáról mindkét számlálás idején kaptunk jelentést.

A Közép-Alföld gólyaállományának változása az elmúlt fél évtized alatt

M e g y e	A költőpárok száma	
	1958-ban	1963-ban
Szolnok	348	320
Pest	169	80
Heves	182	196
Összesen:	699	569

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a Közép-Alföld területén az állomány veszedelmesen csökken. Öt év alatt 14,7% a veszteség. A három megye közül csak Hevesben emelkedett valami keveset az állomány, Szolnok megyében lassú csökkenést mutat, Pest megyében pedig felére fogyatkozott a gólyák száma!

Az állomány értékeléséről mondottakat a következőkben összegezhethjük:

A Közép-Alföld gólyanépsége jelentős csökkenést mutat. Az ezt előidéző főbb okok: a vadvizek lecsapolása, a korszerű építkezésre való áttérés és az ember szándékos fészek- és madárpusztítása.

Hazai madárvilágunk e hasznos és a mezőgazdasági kártevők elleni védekezésben fontos, fajának védelmére mielőbbi intézkedések megtétele szükséges.

A védelem biztosítása

Az ember magatartása nagyban befolyásolja a vele egy településben élő madarunk állományváltozását.

Sok jelentés számol be a gólyák gondozásáról, segítségéről:

Sérült, beteg példányt több helyen gondoztak tanulók az iskolákban, sőt lakásban is. Sérült, magános gólyának mesterséges fészket készítettek, és a madár évek óta lakik benne (Tápióság, Kisújszállás). Fészkelő alapul több helyen szereltek fel fára, oszlopra kocsikereket (Terpes).

Aggodalommal és megütközéssel kell megállapítanunk, hogy sok helyen írtják a gólyát, mert kártékonynak tartják. A leggyakoribb vádak ellene: pusztítja az apró baromfit, a hasznos halat és vadat.

Igaz, hogy néhol egyes gólyák kárt tesznek, ha fiókanevelés idején kiszáradnak a vadvizek, és így nem találnak elegendő táplálékot az etetéshez. Előfordul ilyenkor, hogy elkapnak egy-egy baromfit. Az is igaz azonban, hogy a gólyák táplálkozása – éppen nagy alkalmazkodási képességük következtében – jelentős változáson megy át. A fogyatkozó vizes helyek helyett a szárazabb területek apró rágszálóival, rovaraival, eteti fiait és táplálkozik maga is, ezzel pedig igen nagy hasznot hajt. (Boncoltak már fel olyan gólyát, amelynek tápcsatornájában közel ezer szöcskét találtak.) A gólyák haszna sokszorosan felülmúlja az egyes egyedek által okozott kárt. Utóbbi ellen a baromfiak biztonságba helyezésével és semmi esetre sem a gólyák kiirtásával kell védekezniük.

Véget kell vetni a gólyapusztításnak. Ha nem akarunk Dánia, Hollandia, vagy Svájc sorsára jutni, amely országok az utolsó két évtized alatt gólyaállományuk 78, 78, ill. 100⁰/₀-át veszítették el, sürgősen a jelenleginél hathatósabb védelemre és a lakosság nevelésére van szükség. A vadászok magatartása sajnálatos módon nagyrészt okozza e madár pusztulását. Felvilágosításuk sürgős teendő. Mindenkinék tudnia kell, hogy a gólya védett madár. Elpusztítása, fészkének, tojásainak megsemmisítése büntetéssel jár.

A községi tanácsok meggyőzése is nagyon fontos. Elsősorban nekik kell a madárvédelmi rendelet betartását szorgalmazni és biztosítani a védelmet. A fészkepítésre alkalmas helyek szaporítása céljából elláthatnák a középületek (tanácsház, iskola, kultúrház, stb.) és állami gazdaságok, termelőszövetkezetek egy-egy épületének tetejét fészektartó állvánnyal. Ez a megoldás, melyet külföldön számos országban alkalmaznak, nemcsak fészkelési lehetőséget biztosítana, de a tetőt is megvédené az igénybevételtől.

* * *

Végezetül fogadják köszönetünket a postások és erdészek, valamint a felkért megfigyelők – közöttük is elsősorban Darázs János (Ócsa), Dénes András (Tiszafüred) és Szász Iván (Jászberény) –, akik a Közép-Alföld gólyaállomány felvételének nagy munkájában fáradtak.

Dr. Marián Miklós

IRODALOM

Bancsó L.—Kéve, A.: Magyarország 1950. és 1951. évi gólyakatasztere. (Aquila, 63—64, 1957. pp. 227—232.)

Marián M.: Der Weissstorch in Ungarn in der Jahren 1956—1958. (Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1960—62. p. 231—269.)

Schüz, E.—Sziij, J.: Report on the International Census of the White Stork 1958. (Bull. Internat. Council Bird Preservation, 1962. p. 86—93.)